

הם" כה — אלוהות: האנו הכניסו את אינו שמה החדשה במחלקת ההיא? הלא הם החזיקו רק בדי הכניעו על הרמזים, בהכריעם את הכף לשיפתם של אלה!

ה) בעיני לא ישרה מה שהשתכחתי במלת "תחת" ביחס להשפעה, ומצא כזה גרמניום; אבל מלבד מה שמלת "תחת" משתמשת בנובן קרוב לזה גם בתנ"ך, מלבד מה ש"תחת השפעה המולדת" גמצא במקומות הרבה בספרי הכינוי מימי הבינים, הנה המבטא "השפיע על" רגיל מאד בספרותנו, וגם המבקר בעצמו ובכבודו כותב שם: "באופן שאפשר להכיר על נקלה את השפעת הספרים עליהם", ומאחר שיש על כיוס ההשפעה אל האדם, הלא מחויב להיות תחת כיוס האדם אל ההשפעה!

ז) המבקר משיג גם על מה שכתבתי "החריפות המפולפלת", כי לפי דעתו הוא "גרמניום", והוא חפץ להקן "חריפות של מפל" בכדי שיתיה המבטא "על טהרת הלשון". אבל אלו היה כזה גרמניום, לא היה רכבו הם הצרפתי כותב (ספר הישר לר"ח דף ע"ש ע"ג): "ואני בקי בחותמים באגרת כי יש בהם מפולפלים" (על כניא ראוי יותר לכתוב "מפולפלים" ועל שם המקרה איא לכנות כניא בבינוני פעול, שהוא גם תאר השם).

ח) אני כתבתי כי גיקולי די לירא אשר תקה בפירושו את פירושי רש"י בקרא "קפו של רש"י", ולפי דעת המבקר יותר נכון לאמור: "גיקולי די לירא היה בפירושו כקף בפני רש"י". אבל "קפו בפני" . . . נוגז על ערך איש אחד בהשתוותו לערך איש אחר, והכונה כי האחד מפל בערכו מהשני כערך הקוף אל האדם. ופה לא ע"ז אנו דנים, כי אם על הדרך אשר אתו די לירא בפירושו, כי היה מוחקה את רש"י.

א"ש פריעדיבערנ.

ל' א' ?

כל מי שלקח חלק בתנועת ספרותנו בזמן האחרון וקרא בשום-לב את כל הכרוזים ע"ד הוצאות ספרים וקובצים חדשים, וכמו כן את הפלפולים והוכחות ע"ד המהלך החדש והרחבת גבולות הספרות, מוכרח היה אמנם להודות שמהותה של אותה התנועה החדשה ותכונותיה העקרויות לא נתבררו עדין כל צרכן ובהרבה פנים נראים בה עוד סימני ילדות ושעשועים. — אבל דבר אחד היה יכול ללמוד מכל אלה הקולות, והוא: שהיינו הספרותיים עומרים עתה בתקופת המעבר, שהחיים האלה פושטים לגמרי צורתם הישנה, שהורגלנו בה זה יותר ממאה שנה, ולובשים אינו צורה חדשה, העתירה להתברר במשך הימים. זה הוא דבר שאי אפשר להטיל בו ספק יותר, בהתפתחותנו הרוחנית באנו עתה עד הגבול המבדיל בין שני עולמות, בין אתמול והיום, ואיזה רוח חדש כמו ממרחקים מנשב במחנגנו. הבנין הספרותי, אשר הקימו אבותינו בכל ימי עמלם, שאולי טוב ויפה היה בזמנו, נופל ומתפוצץ לרסיסים; ודור צעיר, שדמו רותח, מכין חומר ולבנים לבנין חדש, שהוא שואף אליו. והעיקר הוא — ואת צריך לבטא בדברים ברורים ומדויקים — שהעבודה הספרותית, כפי שאנו עוסקים בה עתה, אינה המשך של עבודת הדורות הקודמים מימות המאמסים ואילך, כיא התחלת עבודה אחרת לגמרי, חדשה בצורתה ותכנה. ההבדל בין הצעירים וסופרי התקופות שעברו אינו רק הבדל-להמדרגה, כיא הבדל מיני: לא רק הסופרים נשתנו, כיא כל השיטה מחלפת. לא די שהדרכים אחרים, אלא גם המטרה אחרת. לא די שהרצון הצבורי החזוק, אלא גם תוכן-הרצון השתנה.

מורה אני, שלע"ע אפשר רק להרניש אותו השנוי בהרגשה פנימית ורק אלה שהרגשתם חזקה ביותר, אין אנו יכולים לראות עדין את השנוי הזה בכל תקפו והתרחבותו. עד עתה נתגלו בקרבנו רק סימני השנוי ההוא, אבל לא השנוי בעצמו. סופרינו המחדשים, העומדים עתה בראש, הם רק כשלוזים הבאים לבשר מקרים נכבדים הקרובים לבא, — אבל לא בעלי המעשה, הבוראים אותם המקרים בעצמם. ספרותנו לבשה בזמן האחרון צורה מעקרית, שבין תקופה לתקופה, סופרי תקופתנו הם על הרוב בריות משונות, מצד אחד מקשיבים הם לקול הזמן הקורא אליהם ממעמקי החיים ושואפים להספיק את צרכיו, ומצד השני שקועים הם ראשם ורובם בעולם הישן, שהם בעצמם הפצים להוריו; בסקירה ראשונה נראים כחדשים מקרוב באו, שביכולתם לברא לנו ארץ חדשה ושמים חדשים, ואחרי התבוננות עמוקה אנו רואים, שאלה החדשים כבר היו לעולמים ונקנגם החדש מלא ישן.

כן, "המהלך החדש" בתוכנו אינו ברירה של קימא, כי אם צורה מעברית, דור חדש עומד ליבנס עתה להיכל הספרות, המאמין בהתקדמות התרבות האירופית ובתחית

ישראל, במשימה אחת; דור שאמונתו עמוקה ונזקה, אבל גם כפירתו בהרכה עיקרים שנהיגנו אמציה ורחבה מאד.

כבר אנו שומעים את צעדי הדור החדש, הבא להרוס ולבנות. אבל לאן פנו מעוררת? מה היו האידיאלים של התקופות שעברו, ומה הם אידיאלי של הדור הצעיר? ועם זה — מה הוא ההבדל שבנינו ובין סופרי התקופה הנוכחית, תקופת המעבר?

היו ימים לספרותנו, אשר שאלות באלה לא עלו כלל על לב, והימים ההם לא היו טובים מאלה, או התאחרו ובר צעירים, הנודעים בשם המאספים, לעבודה ספרותית, בלי שום שאלות וברור-דברים עיד נהיצותה ומתחתה של אותה העבודה. כל הפרוגרמא שלהם היתה: שאין צורך בפרוגרמות כלל. הצעירים האלה הניחו אבן הפנה למין ספרות, שהתרחבה אחרי בשם: "השכלה", ובראו עייב מושג רוחני בתוכנו, שכל עיקרו הוא שליית המושג, "ספרות", "השכלה" של בעלי המאספים אינה רק מין ספרות גרועה, מצומצמת — כיא היא מין אחר לגמרי של עבודה ספרית, שאינו נכנס בחזו הספרות כלל. לתכלית דברינו נהיך לנו ביהוד לברר בדיוק את ההבדל היסודי שבין שני המושגים האלה, כי רק בהכירנו את ההבדל הזה נמצא גם בנקל את המניעים היסודיים בהתפתחות ספרותנו החדשה, שלפי דעתי כל עיקר מהותה היא רק מלחמה מדעת ושלא מדעת נגד אותו מין העבודה של המאספים שאנו קוראים לו "השכלה", והשתדלות תמידית להתרומם מעל לשפלות ההשכלה עד למדרגת ספרות אמתית.

הכל יודעים עתה לסמן גבולות הספרות ועיקר מהותה. ספרות שלמה ומבעית נקרא רק לזאת, שהיא המבט הכולל והשלם של החיים הרוחניים של איו אומה בזמן מן הימים. היא הספרות השלמה והמבעית, מנשמת לדורות את המון המחשבות והתקוות המתרגשות בזמן ידוע במרכז איוה צבור לאומי, את יחסו לעצמו, ויינו: להתפתחותו החיטפורית, ויהיו לקולטורה הזמנית הטובבת אותו, ובהיות סכום כל המחשבות והתקוות האלה, המתרגשות באומה, מצד אחד רק תולדת מצבה המדיני והחברתי באותו זמן, ומצד השני הריקול הרעות הכלליות השולטות באותה התקופה, לכן תהיה גם הספרות בהכרח סכום השפעתם של שני הכחות המשותפים האלה; כל ספרות טבעית כשהיא לעצמה היא אמנם שלמות מיוחדת, אבל בעיקרה היא תולדת שני יסודות שונים: של החיים הפנימיים באומה ושל דעות הזמן השולטות סביבה.

יצירה רוחנית כזאת, שאנו קוראים בשם "ספרות", תוכל להתהוות בשלמותה רק במקום שרוב כחות האומה מתאחדים באיוה מרכז רוחני קבוע, שהוא "כלב באיברים", באופן שאותו המרכז יוכל להוליד בתוך האומה מחשבות כוללות ותקוות צבוריות, המתגלות בספירה ישיריה וביתר הצורות הרוחניות הנודעות; ונוסף ע"י: רק במקום שהאומה נוזה לקבל השפעות תמידיות מכוון ושואפת להתאים את דעותיה העצמיות לדעות הכלליות, הממלאות את כל הללו של העולם סביבה. מפני המעשים האלה לא יכלה להתהוות באומתנו לפני מאה שנים ספרות במושג הרחב הזה. ספרי התקופה היא לא יכלו לגלות את מחשבותינו ומאויינו הצבוריים, מפני שאומתנו היתה אז קרועה לגזרים וחסרה לה לגמרי ההתרכזות הרוחנית, שרק על ידה אפשר לאומה שלמה להרגיש, לחשוב, לקוות. האומה לא ידעה כי היה היא, ולכן לא היו לה תקוות ושאיפות

המקיפות את כל איבריה. היהדות היתה בעת ההיא כהיכל תפארת, שבקיעים בו רבו פריץ על פריץ, ואיברי האומה היו לשני מהנות:

- ווקנים על משכבותם במח נרדמים.
- מפני המפלת לא יפחדו פחד —
- ובעד החלונות עולי הימים
- מתמלטים מן ההפכה אחד אחד.

מצד האחד עמדו הרבנים והמחוקים בנושנות בתור שומרים מושבעים על מפתן היהדות, להצילה מכל הרוחות הרעות המתרגשות בעולם ע"י התחלה שיוויהוכיות בארצות שונות; אבל בשעה ששמרו הם את המפתן, התמלטו בעד החלונות הצעירים, שראו בחירות המדינית נאולה שלמה מהגלות והיהדות כאחד, וכל כך באו המקרים האלה דחופים ומבוהלים, עד שלא היתה אפשרות וגם לא היה צורך לתת לשאיפות המתנגדות האלה איוה מבטא הנון בספרות. ועוד פחות מזה אנו מוצאים בספרי אותה התקופה איוו השפעה של דעות הזמן השולטות. קשה היה לתקן מה שעוותו הרבה דורות מזמן גלות ספרי ואילך; השנאה לחייה הרוחניים של אירופא, שהסכינו בה האבות תושבי הניטו: היתה גם ירושת הבנים זמן רב אחרי שנחרב הניטו ונפרצו גדריו.

לפיכך כשנקבעו לפני מאה שנה חבר צעירים נלהבים בברלין וקנינסברג ואמרו ליסר עקין כנסיה ספרותית, לא יכלו לברא תנועה ספרותית שתהיה הדיקולה של חיי האומה, כיא מוכרחים היו לברא במקומה איוו בריה משונה ונרועה, ששמה: השכלה. תכונותיה העקרויות של אותה "השכלה" אפשר לסמן בנקל. היא עבודה ספרותית של דיליטנטים, העוברים, לא לשם איוה קהל או לשם איוו דעה קדושה שאליה הם נושאים את נפשם, כיא לשם עצמם ולשם שעשועם הפרטי. היא אינה ניונת מהעם, וגם אינה נותנת מזון לעם, היא אינה תולדת תנאי החיים השולטים באומה, וגם אינה משתנה בהשתנות אותם התנאים. תכנה הוא מעבר לזמן ולמקום, הוא מתאים לכל התקופות השונות ולכל הארצות הרחוקות ומיז מרחק רב, וממילא אין לה גם שום התייחסות לחיי הקולטורה השולטים בזמנה. היא אינה חלק של התנועה הרוחנית הכללית באיוו תקופה, כיא עומדת מחוץ לתנועת הרוח הכללית.

כל הסימנים האלה אנו מוצאים בספרי "המאספים" ובספרי הדורות הבאים אחריהם. בשעה שנשתנה מצב ישראל בעמים על ידי שוויהוכיות ברוב הארצות והזמן תקוות ואמונות חדשות התעוררו בלב העם, או התאחרו מיסדי הכנסיה הספרותית החדשה, לא על מנת לבטא אותן התקוות והרגשות שפרחו באויר, כיא (כדבריהם ב"גחל הבשור", תקמיד), לאסוף לכל מחנות המדע והמוסר . . . דברים המועילים והמשמחים את הנפש החומדת לשבת בצל החכמה . . . אגרות צחות ומליצות נעימות. בימים הנכבדים ההם, שהיו תקופת המעבר לחיים חדשים לגמרי ומגוויי הדור מוכרחים היו להאיר את הדרך החדשה ולהקרים עור ובשר על כל אותן הוגשות והמחשבות שבהכרח התעוררו בלב רבים, או התאספו, אהות מרעים משכילים, מהם בעלי גמרא, מהם בעלי חכמה ויודעים בלשונות זרות וכולם כאחד שמו את לבם להקיר ולדרוש אחרי דרכי לה"ק בתניך" (שם). לא העם וצרכיו החדשים העירו אותם לעבודתם, כיא הלשון העברית כשהיא לעצמה, שנשחתה ע"י הרבנים במאות הקודמות, וכל מנמתם והפצם להרחיב דעת לשוננו הקדושה תוך עם די ולהורות את יפיה לכל העמים" (מכתב המאספים לר' נפתלי הירץ ווייל תקמיד). וזה ר' נפתלי הירץ ווייל בעצמו, הארי שכתבורה, שחיה

בעיני רבים לבורא השירה העברית החדשה (גם יליד חשב כן, עי' רשימותיו, ממורה וממקורג חו' ג') היה, במה שנוגע לפואיזיה, במחיצת מעין כשכל פשוט, שרית ביהמדרש גורף כמוני ומכל ספריו וששורש נשמתו רחוק היה משירה כרחוק מזרח ממערב. הנה הוא מעיד על עצמו (בתשובתו לבעלי המאמרים, תקמ"ד), כי לא עמל, במלאכה זו (כלומר: בשירים) כ"א לצורך השעה, כאשר בקשו אנשי שלומי מאתי לשיר בשירים למלכי ארץ או לפתיחת איזה מחברת. . . כמעט אין אחד מהם בידי, כי לא יקרו בעיני לשים אותם באוצרותי. ואולם דברי הפירושים והוראות המליצות והשרשים יש בידי, וכותב תולדותיו, דוד פרידריכספלד, שגם הוא היה אחד המאורות הגדולים בימיהם, מעיד על ויזיל לשם שבה, כי לא לשם למוד, ולגלות נסתרות עסק בלשונות העמים וספריהם, כ"א על מנת להציל את נפשו מן הבטלה ולהתענג את הימים כי ארכו לוי (זכר צדיק, תקס"ט).

אינו צריך לומר, כי במצב כזה לא היתה לספרי אותה התקופה גם שום התיחסות לקולטורה הזמנית המוכבת אותה, בשעה שהפכה המרידה הצרפתית את קערת החיים על פיה והתביעות החדשות שגולדו בצרפת נתפשטו בכל הארצות ויטביעו את חותמן על כל מחשבות הדור ושאיפותיו, עסקו חכמינו וסופרינו בבאורי מקראות, עפ"י דרך הפשוט ובמליצות, צחות וכדומה.

הדוגמאות המעטות האלה, שעוד אאריך בהם במקום אחר, יבררו לנו למדי את תכונת אותה התקופה, אנו רואים, שאין שום יחס בין הספרים האלה והייחודיים, צרכי האומה לתור וספרים של איזו יחידים לתור, אם נוציא מן הכלל את ד' המכתבים שכתב ר' נפתלי הירץ ויזיל ע"ד הטבת החנוך בישראל (דברי שלום ואמת), לא נמצא בכל ספרי התקופה היתה שום זכר ורמז לשאיפות האומה בימים ההם, רק אחרי איזו עשיריות שנים, וממקום אחר לגמרי, אנו שומעים בפעם הראשונה את תביעות הזמן. החברה לקולטורה ולהכמת ישראל, שעדוארד ננס היה מיטרה וליאפולד צונגין אחד מראשי תומכיה, פרסמה בשנת תקפ"ב את תקנותיה (ענטווארף פאן שטאטוטען דעם פֿערצינגס פֿיר קולטור אוני וויסענשאפט דעם יודענשטומוס, ברלין 1822), שבזמן היא דורשת: "לשנות לגמרי את אופן ההשתלמות הרוחנית וסדרי החיים המשונים, השוררים עד עתה בין היהודים, ולהעלות את עם ישראל לאותה המדרגה שכבר הגיעו אליה כל יתר העמים באירופא, אבל הפרוגרמא הזאת, שהיתה באמת הדיקול המחשבות שהתעוררו בלב שובי האומה ושהלהיבה את הלבבות לעבודה פרוודקטיבית ותיובית, היתה גם הפעולה היחידה של "חברת הקולטורה", המשיחיים החרשים התקררו מהר מאד ויצמצמו את תביעותיהם הנשגבות עד לגבול האפס, ואחרי שגם מנהיגם עדוארד ננס, התמלט מן ההפכה וילך לבקש אושר ומשורות בחיק הכנסיה הנוצרית, נתפרדה התבילה לגמרי והערה קמה לדטמה.

ואז יכלו גם המשכילים בעלי המליצות הצחות לעבור הלאה את עבודתם באין מפריע.

ואמנם החיון הזה כשהוא לעצמו, כלומר: תסרון התיחסות בין הספרים והחיים באיזו תקופה, אינו מזור וחדש כליכך ומצוי לעתים ידועות גם אצל עמים אחרים, כן מספר גיאורג ברנדס, שיש בספרות דגיא של המאה הי"ח, תקופות שלמות

שלא השאירו בספרות שום רושם שירי או פסיכולוגי הנון מהיי זמן, ואם בכלל חשבו או הרגישו אנשי התקופות האלה — אין אנו יודעים ע"ד כל אלה מאומה, ההשכלה במוכן שבררתי אינה איפא בריה עברית בלבד, עברית ורק עברית היא רק אריכת ימי ממשלתה של אותה ההשכלה אצלנו — בזה אנו משונים מכל אומה ולשון, המאה האחרונה הביאה שנים נמרצים בזוי העולם ומלואו: החיים סביבנו נשתנו בצורתם ותכנם שינוי גמור, החיים בקרבנו גם הם לבשו על הרוב צורות חדשות שלא שערון אבותינו, אבל כמשך העת הריא, רבת השנים והתמורות, ספרינו השתנו רק מעט מאד ובפיעות חשובות רבות לא השתנו לגמרי, דור הולך ודור בא וההשכלה לעולם עומרת, גם דבר זה יתברר לנו ע"י דוגמאות אחרות.

סופרינו ברור שאחרי המאמרים הולכים על הרוב בעקבות מוריהם, ומאורותיהם הגדולים, העסק בספרות לא היה בימים ההם ענין של מומחים ידועים, כ"א הכל באים וממשמשים בה; כדי להיות סופר לא היה ררוש לרעת את העם שבשבילו כותבים ואת תנאי-חיו, גם לא לרעת לשונות העמים ותוצאות החכמות בכלל, כ"א נחוץ היה לרעת מעט שפת-עבר וספרות-ישראל; ולאחרונה: הסופרים והמשוררים לא באו לכאן בשביל איזה הכרת פנימי שבנפשם, המוציאם, גם למרות רצונם, מדי אמות של פטריותם למרחבי הקהל — כנהוג אצל כל אומה ולשון; — כי אם כתבו מעט לשם איזה כבוד מרומה ומעט כדי להתגלגל בשפה, ועל הרוב: מפני שגם העמים כותבים, ומה שהעמים עושים מוכרחים גם אנחנו בני ישראל לעשות בלי שום שנוי, זה היה הרעיון החיובי האחד של בני הדור ההוא, והרעיון הדל והמצומצם הזה המביע את חתמו גם על ספרי הסופרים המעטים, שהיתה להם בעבודתם איזו מפרה צבורית ושהשתדלו להספיק איזה צורך ידוע, אם יעשה ישראל כמעשה העמים — כה חשבו בני אותו הדור — אז ימלא את תפקידו ויגאל מצרותיו, והרעיון הזה הביא את בעלי הספרות בעת ההיא לידי שלייה מוחלטת, הם הפצים בחורבן היהדות העתיקה, הם שואפים לחורבן החנוך הישן: למוד התלמוד, מנהגי הגיטו, הלשון המדוברת — הכל ילך לעזאזל, כי עבר זמנו, אבל ממעמקי החרבות האלה אינם פורחים חיים חדשים, במקום כל אלה הקדשים, שהורגלה בהם האומה שנות מאות הריבה ושהיו לעצם מעצמה, אינם נותנים המחדשים האלה קדשים לאומיים חדשים, כ"א את האידיאל האנושי והאזרחי, התקופה היא חסרה איפא לגמרי אידיאל לאומי, ולכן ריקה היא בהכרח, ומפני ששאיפותיה מתגודות לשבע ההתפתחות היתרית וגם לרצון האומה ברוב מנינה, לכן לא יכלו גם ספרי התקופה הזאת להיות הדיקול רגשות העם ואנו מוצאים בהם רוב מימינו, ההשכלה של המאמרים שחזרנו למעלה.

בספרי הדור ההוא (תק"פ—תרי"ך) אנו מוצאים אייכלת בכל הפנות ועניות נוראה בדעות ובהרגשות, בעלי כשרון (כערמר ומנדיל לפין) מעטים מאד ונער יכתבם, המשוררים שכל כחם רק בפלסול הלשון, שרק אותה הם אוהבים איזו אהבה אפלמונית, הולכים בעקבות ויזיל — ולכן אנו מוצאים בשיריהם באורי מקראות וכל מיני התפעלות, לשם שמים, הכל אנו מוצאים שם חוץ מדפיקות לב האומה ושאיפותיה בעת ההיא, בשנה אחת הם מומרים, אל התקוה (שלום הכהן, בכורי העתים תקפ"ב) ובשניה אל התוחלת (שם תקפ"ג), פעם הם חוזרים על המעין אשר בקארלסבאד (שם תקפ"ג) ופעם אחרת ע"ד העת וההצלחה, שנפגשו יחד ונפרדו אח"כ וגם ילדו בנים (שם), בקובץ אחר אנו מוצאים דיאלוג בין אליפלט ונמרוד הציד עפ"י גסנר (בבוהיע, תקפ"ג) ובשני התלהבות

עיר ודו"איש אדמה עפ"י בירגד (שם, תקפ"ג) — וכל אלה ההווים והמשוררים מחאבקים בעפר הנלי אלילים ווייול, שהחיה את שפת עבר במהרה ומתנה אהבים אתה בעולם האמת כאחד הכהורים ברומנים (שיחה בארצות החיים בין שפת עבר ורנהיה בכורי העתים תקפ"ו).

אנו רואים איפוא: תקופה של אנשים קטנים, בעלי אידיאלים קטנים ואילילים קטנים. כמה גדלה הריקות בלבם של אלה המשוררים אם יכלו להתלהב רק למעין שבקלסברי וכדומה, כמה קמץ היה מוחם של החכמים והחוקרים בומן הזוא אם כל עבודתם המדעית יכלה להתכוין בשמות נרדפים ובאורי מקראות, כמה גרוע נשחת היה מעם הספרותי של סופרי הדור הזה אם המאספים יכלו לחיות אידיאלם הנשגב, העומד כמנפת לכל הדורות, עשיריות שנים הרבה אחרי צאת המאספים — הם חורים ומדפסים ב"בכורי העתים" את המאמרים המוכרחים שבמאספים בכל כרך; והעורך, יהודה ייסלש, מעיר על המאספים, כי "הגהו חשבת הלילה . . . ולולא עמלם נשארגו חשכים ונבערים מדעת והיינו מנששים באפלה עד היום הזה" (בכוה"ע, תקצ"ב). אבל הוא וחבריו לא ידעו, כי "חשבת הלילה" עוד לא פסקה ושכני הדור עדין היו "מנששים באפלה" בכתחלה, אם בכלל היו להם איזו אידיאלים, היו רק שליליים: לבלתי נאמין בשוא נתעה, ולבלתי הטות אחרי דעות כוונות" (בכוה"ע תקצ"ב). אחד הלוחמים הגלגלים בימים ההם, יהורא ליב מיוזם, מציע במאמרו, על דבר סבת העדר החכמות האנושיות בכני עמנו" (הצפורה, וולקיב תקפ"ד): "לכתוב ספרים הרבה בלשון קלה ומוכנת לרוב בני יעקב נגד הדעות הנפסרות והמנהגים הרעים אשר הכו שורש בלבם, והשלילה הכוללת הזאת, שמהרסת ואינה בונה, שלמה בספרותנו עוד עשירות שנים הרבה אח"כ — עד הגדול שבנדולינו, יליג, שכל שיריו הם שלילה אחת גדולה.

התקופה שבאה אחרי כן הולידה אידיאלים חדשים, יותר ברורים ויותר חוקים, והאידיאלים האלה נחטו לספרות תוכן חדש, מקורי, ובמדה ידועה גם לאומי. פרץ סמולינסקי היה ענק ממש לגבי סופרי הדורות שקדמוהו, ואם גם לא היה משורר בעל הרגשה חזקה וגם לא חוקר בעל מחשבות עמוקות וידענות רחבות — אבל הוא היה סופר מבסמן ומלדה, בעל רצון חזק ואמונה נלהבה, ונזקק על כל אלה: ארגוניזטור ספרותי, שאין למעלה הימנו. הוא ידע לגלות את הכשרונות המעטים שהיו נגזרים במחבואיהם ולהלחיבם לעבודה משותפת. הוא היה מאמין ארוך בתעודת הספרות העברית, ובכה אמונתו ואת ברא גם מאמינים אחרים. והאמונה החזקה היא התכונה העיקרית שבה מצוינה התקופה החדשה: זה הוא החדר היותר גדול שנתחדש בבית מדרשו של סמולינסקי. העבודה הספרותית בדור הזה תחרומם מעל למדרגת הסלסול והשעשועים, שעמדו עליה סופרי התקופה הקודמת; עזרי השחר" הם על הרוב אנשים בעלי כשרון רב ובעלי ראייה בהירה, שעוסקים בספרות לא לשם הלשון והספרות בעצמה, כי"א לשם האומה שהם מפצים בתקונתה. אנו רואים כחות חדשים וחפצים חדשים: הראשונים הפצו בתקן הלשון — ואלה הפצים בתקן האומה. זאת היא הפטיעה הגסה שפסעו סמולינסקי וחבריו לפניו.

הם הפצים בתקן האומה, אבל החפצים הם גם בתחית? בפינה זו רואים אנו מלחמה תמידית אצלם בין הלב והראש. הלב עברי הוא

בהררי הריו, והלב העברי שואף לתחיה לאומית והפך להאמין באפשרותה; אבל הראש החושב הוא אירופי, והאדם בצאתו מכמל את היהדות העתיקה והפך בחורבנה, לפעמים, כמעט מבלי משים, ינצח הלב, ואנו שומעים את קולו החוצב להבות, ומעט הסופרים יתמלמו דברים המלאים חיים וכח-עלומים, דברים החדשים בספרותנו לגמרי. פעם אנו שומעים מפי סמולינסקי, כי "לא לבושת ולא לחרפה לנו האמונה כי יבא קץ לגלותנו" (השחר, תרכ"ט); פעם אחרת כותב יליג: "ומי יודע, אולי באמת תוכל הגאולה להמלאות בומן מן הזמנים אם נהיה מוכנים וראים לזה, אם תחליפו את שיטת החנך הנהוג בינינו מן הקצה אל הקצה ותשתמשו בכשרונות הטובים שחלק הבורא לעמנו לענינים יותר נחוצים ממכליא קרני ומתגרי לוד, לידעות שיש בהם ממש" (שם, תרל"א). אבל הדברים האלה הם רק דברים בעלמא, כדי לשובר את האוון, וברור הוא שהאמונה הזאת לא היתה תוכן עבודתם של סמולינסקי וחבריו באמת. השאיפה הנשגבה לתחית ישראל על אדמתו לא יכלה בימים ההם להיות עדין הרוח החיה באופני הספרות. הרור לא היה ראוי לכך. תקוות אחרות בלבולו אז את המחזות, יותר ממשיות ויותר קרובות, סמולינסקי ובני דורו האמינו בעקרו של דבר אך ורק באידיאל האנושי והאזרחי, העתיד "בקרב" להתנשם בחי הצבור — באותו האידיאל, שמסרו להם בעלי ההשכלה הברלינית, שדחה-המלחמה לא השתנה איפוא, אלא שאנשי הצבא היו הפעם בעלי-כשרון ורוח-אמין. השאיפה היסודית, שהלהיבה את המחזות, היתה גם בתקופה הזאת שלילית בעקרה. הקול היוצא מן כל השופרות הוא קול תרועת מלחמה, מלחמה נגד החסידות, נגד הסכלות והבערות, נגד השולחן-ערוך וחמרותיו — על אלה ערכתי קרב ומלחמה גם קראתי גבורי לאפי" (סמולינסקי, ב"השחר" תרכ"ט). אנו רואים רוח כביר בתנועה החדשה, אומני-לב וכח עלומים, מתוך השורות מרגישים אנו התעוררות הרוחות, את השאיפה החזקה שבמובי האומה, לצאת מתוך הגבול הצר לחירות המחשבה והמעשה — לעזוב את הגיטו הרוחני ולהשתתף בקולטורה הכללית. והשאיפה הזאת נותנת מוזן רב לבעלי-הכשרון, ועל ידם גם כח היצירה הפיוטית מתרחב ומתפתח. בעוד שהמשוררים הקודמים, בהגדול שבהם: אד"ם לביגוון, היו משוררי-משפחה בסגנון המאספים, אשר כמוהם אהבו רק את השפה ומישנו, העם" ור היה להם, (לשפת-עבר" אומר אדם: "למענך ולכבודך עשיתי זאת . . . אך אליך מעי הזמות כל היום ואך לך צמאה נפשי גם כמה בשירי, ששיק ח"א, ויילגא תר"ל) ובמותם היו חורים, הגיון לערבי, לבקר רנה, האביבי, שירים ותפלות לאנשים פרטיים וכדומה; בשעה שהם האמינו, כי כבר נגאל ישראל מצרותיו, עתה בהגיה די לנו מסביב וחקים מלכי חסד בכל ממלכות אירופא לעצור בעד כל עלילות שנאת הדתות ולקרא שלום לכל עם נאחו בתוך משלחם" (אד"ם, ששיק דיא ע' 152), וישירו איפוא שירי-משפחה: לחתונות ידידיהם, ליום הולדת בניחם וקרוביהם, לבנותיהם שנהלו ושבו לאיתנן וכהנה (רוב השירים בששיק וביתר ספרי הזמן ההוא הם ממין הזה) מולידה התקופה החדשה משורר כיליג, שמשפחתו היא כל האומה העלובה והוא מצמער בצערה ושמוח בשמחתה; מספר כראובן אשר ברודם, שאינו בורא גבורים המתפללים להשכלה בת הזמנים" סתם (כאשר עשו נפתלי קלר ובני דורו), כי"א חדרו בראיה בהירה לתוך מסתרי הזמן ומחיה בתמונת בירוות את שאיפותיה ומלהמותיה של כל האומה.

אנו רואים איפוא, שהתקופה החדשה התרוממה משפלות ההשכלה ונראים בה סימני "ספרות", המתחמט לצרכי האומה, אבל כזה גדול רק במקום ששלילתה גדולה;

ובמקום שהודל השלילה יחדל גם כחה. אם נבקש בספרי הדור הזה איזו תביעות חיוביות בנוגע להתפתחות העם ולדרכי חייו, אז ניגע ולא נמצא.

מה תהן ומה תוסף לנו שפת עבר? שואל סמולינסקי, בשעה שבא ליסר מרכז חדש לכותבים עברית. והשאלה הזאת היא שאלה שלא היתה עליה תשובה בימים ההם. מה תהן ומה תוסף שפיע לעם השואף להתבולל ולהתאורח במדינות שונות שלשונותיהן שונות, לעם הפונה ערף למסורתו העתיקה ולחוננו ההיסטורי ושואף לחיים חדשים על בסיס חדש לגמרי? מחשבות כאלה חשב הראש של האדם באאתי, בשעה שהלב העברי אהב את שפת האומה בתור אחד מקרשיו ועצם מעצמה, ואהבת הלב היתה אהבה טבעית הכאה מאלוהי. אהבה שאינה תלויה באיזו סבות הציוניות, ולכן גם סמולינסקי לא מוצא מענה על שאלתו. הוא אומר: "היה תהן לנו כבוד ועוה, היא תקשרנו מערנות להקרא בשם ישראל, ואהרי שהדברים האלה אינם מספיקים עדין לברר נחיצות איזו שפה, יבוא המופת הנודע לנו מכבר: מפני שגם העמים עושים כן. כל העמים יציבו להם מצבות אבנים, יבנו מגדלים וכדומה, ולכן מחייבים גם אנחנו, להציב לנו מצבות עיי תחית שפת עבר, וכשם שאיזו לו לכאר נחיצות שפיע בדברים מתקבלים אל הלב, כן אין ביכולתו לסמן הישב את הכלית השחר, מלבד המלחמה נגד הענינים השונים. הפרוגרמא החיובית של סמולינסקי דומה מאד לאותה הפרוגרמא של המאספים, שהוכרנו למעלה. הוא הפין: להפיץ אור על דרכי בני יעקב, לפקוח עינים עורות, אשר לא ראו אור החכמה ולא יבינו ערכה, ולאחרונה: להגדיל תפארת שפת עבר ולהרכות תומכי בישינהי (השחר, תרכימ). כל אלה הדברים כבר נאמרו ונשנו ונשלושו מפי העורכים השונים שקדמוהו, ומכולם נעלם דבר אחד, והוא: שכל המטרות האלה יכולות להיות רק מטרות שניות ושלישיות לאיזו מטרה אחת עקרית וכוללת, ובמקום שהמטרה אותה המטרה הראשית, או כל יתר המטרות, שלא נבראו אלא בשבילה, בטלות ומבוטלות, כי הלא בכל אופן לא הוכל איזו כנסיה של מתקנייהעולם להציב לה למטרתה האחרונה והעקרית: לפקוח עינים עורות שלא ראו אור החכמה. כי מה אינפת לי, אם אותן העינים גם להבא, לא יראו אור החכמה? הלא בנושא דעובדא פירכא: מנין שאורי החכמה דרוש הוא לבריאותן ולהתפתחותן המבעית של אותן העינים? כל הרברים האלה וכיוצא מזה מובנים ומבוררים רק בהתיחסותם לאיזו מטרה אחת כוללת, שכל העבודות הקטנות והגדולות לא נבראו אלא בשבילה, ומטרה כוללת כזאת לא היתה לסמולינסקי בשעה שיסד את השחר, או לפחות לא נתבררה לו כל צרכה, ולכן לא ידע לסמן הישב את תעודת השחר, ולכן לא ידע גם בכיורו. מה תהן ומה תוסף לנו שפת עבר? גם האחרים שעבדו אתו במחיצה אחת ידעו רק מה שאינם רוצים, אבל מה שרוצים לא ידעו גם הם.

ואידיעה זאת המביעה את חותמה על פעולות כל תקופה הריא.

והתקופה החדשה, שבאה אחריה, הביאה שנים נמרצים בחיינו המדיניים, בתקוותינו ובהלך-דרךנו.

בימים ההם מת סמולינסקי, ועמו מת גם השחר ונס התקונים בדת' סתו. החלומות שהלמו אבותינו עיד שווייכויותיהם והתאזרחותם בארצות אירופא היו כקצף על פני המים, כל תקנות הדור בלו כעשן ושאלות וספקות שונות פרחו באויר, שהיה מלא אדים מוזיקים, או החלו לנו ימי תנועה חוקה, וכל עלמנו הפנימי נודעו עיז הסוד.

והפעם לא נשמעה עוד השאלה: "מה תהן ומה תוסף לנו שפת עבר?" מפני שהיתה התשובה כמעט מוכנת מאלוהי, כי בימים ההם התעורר בקרבנו הרגש הלאומי לחיים חדשים. בשעה שהרגשנו מחדש כי עם אנחנו, באנו גם לידי ידיעה, שיש לנו צרכים צבוריים ותקוות צבוריות, כי שואפים אנחנו כולנו למטרה אחת ולגאולה אחת כוללת, וכל אלה התקוות והשאפוה החדשות וכל החיים הפנימיים של האומה, שהחלו להתפתח ולהתרחב בימים ההם לעומק ולרוחב, בקשו להם ממילא מרכז קבוע בספרות הלאומית ובשפתה — מבלי לחקור ולהתפלסף עיד נחיצותן ותועלתן. בה החלה התנועה הספרותית החדשה.

ופה אנו רואים חוין נפלא וזר: העם מחייב את סופריו ומנהיגיו, השנוי היסודי בדעות נראה בראשונה בין קהל-הקוראים ולא בין הסופרים. חלק ידוע מן העם התרפא מקרירותו והוא שם לב לצרכי צבור — ולכן מספר הקוראים עברית מתרכב מיום ליום. השנוי החדש עורר בין העם צורך לקריאה, צורך לספרים ולספרות עצמית. אבל הסופרים עומדים עדין ראשם ורובם בתקופה הקודמת. האידיאלים החדשים נותנים כעת הראשונה ענין רק לפספסנים כותבי-מאמרים, אבל אינם נותנים מוון לכשרונות גדולים, כשם שראינו בתקופת התקונים בדת'. ולכן אנו רואים בעולם הספרים רק שנוי בכמות: הסופרים מרבים לכתוב, מפני שיש צורך לקריאה ואת הצורך הזה הם חפצים להספיק. התנועה הספרותית הזאת היא בעיקרה תגרגית, הפקחים, המרובים אצלנו תמיד, רואים שיש מקום לנכות — וגוברים.

הספרות היתה עתה לסחורה שמוכרים בשוק ממומנים, והסופרים עוזבים את די אמות של המחשבה והעבודה שבלב ועומרים כיה על פתח חנותו ומשבחים את סחורתם בקולי קולות. התחרות ספרותית מגונה מתפתחת בקרבנו עיד יסודים חדשים והוצאות חדשות: עתונים יומיים, ספרים שנתיים — הכל כולל מאד, הושה לכל נפשי. בכל ההוצאות האלה, המתחרות לבקרים, לא נמצא שום רעיון יסודי ושמה קבועה; גם לא נמצא בין הסופרים אותה האמונה החוקה בתעודתם וההתלהבות לאיזו דעה כללית, שמצאנו בתקופה הקודמת. העורכים שואפים רק למטרה אחת, והיא: להספיק צרכי כל מפלגות-הקוראים, השונות מאד בהשקפותיהן ומאוויהן הספרותיים. לא לחנך את העם הם חפצים ולהציב את מעמו הספרותי, לא לבטא איזו שאיפות ידועות ותקוות לעתיד הם באים ולהרחיב דעתם של הקוראים עפי שימה יסודית קבועה — הספרות משפלת איז למדרגת שפחה פחותה, הרואה חובה לעצמה לעשות באהבה רצון קוגיה השונים. הכל יש להם להעורכים החדשים בחגיגותיהם, ואת הכל הם מוכרים בנפש הפצה, גם את הפלפול התלמודי והשוית בהלכה הם מכניסים לספרות, (אמלס וסובלסקי), ואף בעל האסיף פותח את שעריו לבקרת של ספרי פלפול, והסופרים, המביאים יום יום את פרי-עבודתם לשוק-הספרים, אינם מקושרים בינם לבין עצמם בקשר של איז דעה כוללת, שהיא היא יסוד עבודתם ומרכזה — כל אחד חושב מחשבות לעצמו ועובר עפי שימה מיוחדת, זה מושך את העגלה לימין וזה לצד שמאל, וכל אלו העבודות גורמות רעם ורעש בקהל ישראל, והתמימים, שאין להם אלא מה שעיניהם רואות, חושבים שזאת היא ספרות וכך היא התרחבותה, ובתוהו"ז הזאת הם רואים עקבות משיחא ופיהם מלא שירה כים.

והחרי הרעש — קול רמה דקה.

העוננים והקובצים השונים הלכו זה אחר זה לעשת שבאנו. כי בינתיים נתפשטה הדעה הלאומית יותר ויותר, ותקוות ואמונות חדשות התעוררו בלב האומה — והקהל בקש את החקות והשאיפות האלה בספריו וקובציו ולא מצא ויהו לו לזר, גם הקולות והכוותיו עיד היציאה יותר השאלות המעשיות שהלחיכו ומן מה את המחנות ושמיניהן נהויות העבודה הספרותית, מדבר שאין בו הפין יותר, חדלו לאש לאש; והלאומיים הנלהבים, שהיו בזמן הראשון כשכורים מין ולא ידעו נפשם, החלו לשוב לאש למנוחתם ולמתינות הדרושה ויבקשו תשובת ודעת כדורה, או נכנסו אנשיה המעשה להיכל הספרות בכרואשונה, ובהכיאם לתוכה תוכן חדש, עשיר ומרובה-היצודים, הרחיבו ממילא את גבולותיה ויגדו אבן-הפנה לספרות-לאומית, כלומר: לספרות שהיא הדיקולם של צרכי האומה ושאיפותיה.

והמימנים שראינו בספרות של בעלי התקונים בדת — רואים אנו גם בתקופה החדשה, גם הסופרים החדשים מלאים אמונה חזקה בתעודת הספרות, אמונה בקדושת המסורה האחרונה, שאליה הם שואפים; גם הם מלאים התלהבות ותקות ויצון כולל, המשותף לכלם; גם בעבודה החדשה אנו מוצאים רעיונות אחרים יסודיים, השולטים בכל המחנה, ושאיפה אחת גדולה וכבירה, המקפת את כל האיברים, אולם סימן אחד מהמימנים שמנינו בתקופת התקונים חסר לתקופה החדשה, והוא: היכלת והכשרון. הסופרים החדשים הם על הרוב אנשים שרצונם חזק מיכלתם; הנאון הספרותי של התנועה הלאומית לא נולד עדין, שאיפת התקונים בשנות השלשים מצאה לה סופרים מצוינים שנתנו לה מבטא הגון מאד בספרות: היא הולידה משורר אדיר כגורדון, שבו התגבר ההפין הזה לקול שובר ארום החודר מסוף עולמנו ועד סופו; היא בראה מספר כבודים ופובליציסטים כמישה לייב ליליענגבלום, שאש מפיהם תלך ולשונם נהלים תלום בהטיפס להיות רחוקים, שרק היא היתה הנאולה השלמה בעיניהם, ועתה? עתה הנה נולד לנו איריאל רם ונשגב, איריאל המלדיב את הלכות והולך כעמוד אש לפנינו להאיר לנו את החשכה, איריאל המודה מתים ומקיץ נרדמים והמתנשא מעל לאותה השאיפה הדלה והמצומצמת של התקונים הדתיים, כגבה שמים על הארץ. — וזה איריאל הנשגב, של תחית האומה על אדמתה, עוד לא הוליד עד היום נביאים וחזנים הראויים לו ושהוא צריך להם, הנביאים שנבאו מות ומליה לאומתנו כלו את נבואתם ויצאו, ונביאים המנבאים לחיים חדשים ולעתידי לאומי לא נולדו עדין, השעה הגדולה מצאה דור של קטנים.

ועוד הפעם אנו שומעים את השאלה: מה תתן ומה תוסוף לנו שפיע? — ובפעם הזאת לא במובנה הראשון, המתיחס אל נחיצותה ותועלתה של השפה, כי נחיצותה מוכרחת והיא עתה מהמפורסמות שאינן צריכה ראיה, ער שואלים עיד גבולותיה ותכנה של העבודה הספרותית, השאלה היא עתה כך: איך נשתמש עתה בשפיע באופן מתאים לצרכי חיינו ולהשקפותינו החדשות? הכל מרגישים את הדרושה החזקה מבחינת וירועים שהשפה את כל הקערה על פיה; הכל רואים את השגיו הנמרץ במחשבות העם ובתקוותיו, הסולל לספרות דרך חדש לגמרי, ומרגישים כי רוח חדש מנשב במחנה ישראל, התוכן החדש מבקש צורה חדשה הנאותה לו, והתביעות החדשות המתרוצצות בקרב האומה מבקשות מבטא ברור והגון בעבודה הספרותית.

אנו רואים איפוא בהתפתחותנו הספרותית בזמן האחרון סימנים של חבלי-לידה.

התוכן מבקש צורה, היינו רק אותה הצורה האחת האפשרית הנאותה לו עפי' טבע ישותו — והוא מוצא צורות, כלומר צורות רבות ושונות ומיה, שכל אחת מקיפה רק מקצתו ומסוגלת לטבעו רק מאיזה צד, המלחמה בשלום, שאנו רואים עתה במחנה הסופרים, אינה מלחמת אישים פרטים, כיא מלחמה בין השקפות יסודיות עיד תעודת הספרות בזמן הזה, השונות זו מזו תכלית שנוי, הכל מרגישים את תוכן החיים החדשים, אבל כיא נתון לאותו התוכן צורה ספרותית אחרת, הכל מודים שעל הספרות להתאים את עבודתה לצרכים הרוחניים החדשים — כהא לא פליגי, אבל כל אחד רואה אותם הצרכים החדשים מצד אחר, ולכן כיא מנביל גם את העבודה הספרותית באופן אחר.

מה תתן ומה תוסוף לנו הספרות? שאל לפני איזו שנים אהדיהעם, בשעה שאחד מסופרי אדיסא בא ליסד קובץ ספרותי חדש (על פרשת דרכים ע' 102), ותשובתו השניה, שהוא מוצא לאחר איזה זמן, היא תשובה ברורה ומספקת, הודרת לעמק הענין (מכתבו השני לעורך ה"פרדס" שם ע' 116). אם הכנתי את דבריו חושב, הושב הוא כך, הוא רואה שני זרמים שונים, חוקים וכבירים, פועלים עתה בתמידות על הדור החדש מצדדים שונים לגמרי — והזרמים האלה נראים במקרה ראשונה כמתנגדים זה לזה, מצד האחד פועל עלינו, זרם החיים הכלליים היוצא מתוך ההשכלה והוא שואף לשמוק ולמחות את הצורה העברית; ומצד השני יוצא עתה, מתוך עצם היהדות, שהתעוררה לתחייה, זרם של חיים חדש בצורת הרעיון "הציוני", בן הדור החדש מוצא שני שבילים: הטה בשל זו מת באור, הטה בשל זו מת בשלג — מה יעשה? בכאן מתחלת תעודתה של הספרות, בהיות הספרות האמצעי העיקרי, שעל ידו נכנס אותו הזרם העברי החדש בלבבות העם, עליה להכניסו באופן כזה, שיהיה שם, לאחרי עם זרם החיים הכלליים, עליה לפשר בין שני הכחות המתנגדים האלה ולאחרם לבריה עצמות חדשה, המורכבת משניהם, או כאשר יאמר אהדיהעם: עליה לעורר בלבבות את שאיפתנו החדשה, שהיא, שאיפה זיה בלב לאחדות האומה, לתחיתה והתפתחותה החפשית, לפי רוחה, על יסודות אנושיים כלליים.

את הרעיון היסודי הזה, אפשר לבטא עוד בדברים יותר ברורים, שני כחות עיקרים פועלים עתה בחיינו הרוחניים: האמונות והרעות, השולטות בקולטורה האירופית הסובבת אותנו, שהיו לעצם מעצמנו; והאיריאל של תחית האומה, הדי ופועל בקרבנו בלי הרף ומלדיב את לבותינו לתקות ולפעולות, מצד אחד הגנו אירופים נמורים בכל רגשותינו ומחשבותינו; אין עוד שום מחיצה וקר המכרילים בינינו ובין הרוח האנושי השואף להכרה בהירה; אין לנו שתי רשויות יותר: כל הקולטורה האנושית קדושה לנו ושום סניף מעבודת הרוח הכללי אינו נחשב עוד בעינינו ל"דברי הול" או לחכמות "הציוניות", אבל מצד השני די ופועל בקרבנו הפיך-הקיום הלאומי: אין אנו הפצים ואין אנו יכולים להתבטל בהיי הכלל, השוטפים את עצמותנו, אנו שואפים בהכרח טבעי לחיים עצמים ולקולטורה עצמית, אמנם הגנו רק אבר אחד של כל האורגניזמוס האנושי, אבל האבר הזה מצטיין ע"י תכונות עצמיות מיוחדות, שהתפתחו בו, עפי' תנאי יצירתו ותנאי חייו המיוחדים, במשך הרבה דורות, ולכן תתעורר בנו השאיפה, לברא הרמוניה שלמה בין אותה ההתפתחות הכללית ועצמותנו הלאומית; אנו שואפים להכניס את הרבוש הרוחני של אירופא החדשה לתוך גבולות רוחנו הלאומי, לשעבר את התוכן הכללי לצורתנו העצמית, ומפני שהשאיפה הזאת היא עתה היסודית בחיינו הפנימיים, לכן בהכרח עליה להיות גם יסוד כל העבודה הספרותית, בספרותנו אנו מבקשים עתה הדיקולם שני הכחות

הנוכחים, שביהם אלינו ואל התפתחותנו הם כה אחד כולל, המקיף את כל חיינו הפנימיים וכל הלך-מחשבותינו. וכשם שהכחות האלה אינם פועלים בקרבנו בזה אחר זה וכל אחד לעצמו, כ"א בבת אחת ובזמן אחד, באופן ששניהם באחד מטביעים את חותמם על תכונת-רוחנו ועושים אותנו לבני-אדם מורכבים משני היסודות האלה — כן גם צריכה הספרות להיות מורכבת משני הכחות האלה הרכבה פנימית וחיצונית, לא כאותה ההרכבה החיצונית והמכנית של בעל, ממזרח וממערב, ע"מ, שהביא על עמוד אחד מעט נטישה ועל העמוד הקרוב מעט רכיבית לוג ההי"ן וחשב שבאופן זה הוא מאחר, מזרח ומערב, את ה"רם החיים הכלליים" עם ה"ורם היוצא מתוך עצם היהדות" — כאלו היינו בבקר אירופים ולעת ערב עכררים, ולא עכררים-אירופים בבת אחת ובנשימה אחת. בהרכבה כזאת, שהיא מעין מעשה הלל, שהיה כוונת מצה ומרור ואוכלם ביחד, אין לנו חפץ יחודי. ההרכבה שאנו רוצים בה היא הרכבה פנימית, הרכבה ברוח; אנו רוצים, ששני הכחות האלה ישמשו בערבוביה ופעולתם תשתלם ותתאחד לכח אחד המורכב משניהם. אינו יודע ברור, אם כונתי בזה לדעת את-דריה-עם בדבריו הנוכחים או אולי עקמתי את הכתובים לצד השקפתי הפרטית; — אבל דבר זה ברור אצלי, שכאשר עזבו הפוסרים (וגם את-ה"העם בתוכם) את החקירה העיונית ע"ד תעודת הספרות ונבולתיה ויבואו לידי מעשה ספרותי בפועל, התרחקו, אם מעט ואם הרבה, מאותה ההשקפה היסודית שברוחי, שהיא לדעת: ההשקפה האחת והמיוחדת שביבלתה להיות ליסוד עבודתנו הספרותית — ובאופן זה נולדו הצורות הרבות והשונות לתוכן החדש, הסובל מטבעו רק צורה אחת, כאשר הוכרתי למעלה.

דבר זה יתברר לנו היטב, כאשר נשים עין על תכונות שני היסודים החדשים להוצאות-ספרים: אהיאסף-התמידיה.

בשני היסודים האלה רואים אנו שתי השקפות-יסודיות שונות ע"ד גבולות הספרות ותעודתה. המטרה האחרונה אחת היא לשניהם: שניהם הפצים להרחיב את הגבולות שבכלי בוראי ספרות-ההשכלה והכאים אחריהם. שניהם הפצים להתאים את העבודה הספרותית לצרכי הרוח בהוה, אבל כ"א מהם רואה את החסרון רק מצד אחד. בעלי "אהיאסף" רואים, שאין שום יחס בין הספרות ובין העם ומחשבותיו ותקוותיו, וכל מנתם היא איפא להכניס לספרות, את כל עניני היהדות עצמה וכל המתחם לה מאיזה צד" (בכרוז "אל מוקירי ספרותנו"), או, כאשר יאמר אהד"ה-העם במקום אחר (השלח ה"א), לברא ספרות, שתלמדנו דעת את עולמנו הפנימי, בעלי "תמידיה" מצדם רואים, שאין לעבודתנו הספרותית שום התיחסות לחיי הקולטורה האירופית, שהרוח הכללי לא השפיע במאומה על הלך-מחשבותינו ואנו עומדים בהתפתחותנו הרוחנית כמה מאות שנים לאחור, ולכן הם הפצים, להכניס בספרותנו עד כמה שאפשר את מבחר הספרות הכללית" (בכרוז של הוצאת, תמידיה). כל אחד מהיסודים האלה מוצא בספרותנו חסרון אחר לגמרי, בעוד שהאמת היא, שגאלו ואלו דברי אלהים חיים, האמת היא, שחסרה לספרותנו עד עתה התייחסות הכפולה לשני הצדדים האלה: לצד חיי-האומה ולצד הקולטורה הכללית — והתייחסות הכפולה הזאת הלא היא עיקר מהותה של כל ספרות, אולם כ"א מבעלי שני היסודים האלה רואה רק את הצד-האמת, ולכן עבודתם היא עבודה להצאין.

ואמנם יכולים היינו בשעת הדחק להסתפק בעבודה-להצאין כזאת משני צדדים ולשמוח על התבררות החפץ אצלנו ועל הפסיעה הנטה שפסענו לפנינו מימי סמולינסקי, שהיה עדין מגושש באפלת איזו ספרות, שתתן לנו כבוד ועוד, עד אהד"ה-עם, שעבודתו

הספרותית באה, ללמדנו דעת את עולמנו הפנימי; יכולים היינו להסתפק בהתקדמותנו ואת, לו מלאה לפחות העבודה-להצאין משני הצדדים את תפקידה באמונה, אבל הפעולות הממשיות שהראו שני היסודים עד כה רחוקות עדין מאד לא רק מתעודת-ספרותנו בכלל, כפי שהזכירה לנו למעלה, כ"א גם מאותה המטרה החלקית, שהציבו להם מיסדיהם בעצמם.

ראינו שבעלי "תמידיה" הפצים להכניס "אירופיות" לספרותנו, הם שואפים, לברא בקרבנו ספרות שלמה . . . ספרות חיה וטבעית. אבל האירופיות שלהם היא מאתמול, בעוד שאנו חיים באוירה של האירופיות מהיום. פרידריך קבל, שפילהגן — מה הם לנו? שמות לקחזים מתולדות-הספרות ותו לא. אירופיות כזאת לא תעשיר את אוצרונו הלאומי ולא תקשרנו עם הקולטורה הכללית, אם יקרא איזה, בחור" בליטא, מעשה-גנוראי אחד פחות או יותר, זה הוא מהדברים שאינם מעלים ואינם מורידים. מה שאנו הפצים הוא: שהדעות החדשות השולטות בקולטורה האירופית והצורות השיריות והספרותיות מהיום לא ידו מזרות במחננו, כ"א יבואו אל קרבנו ויתאחדו עם התפתחותנו העצמית לבשר אחד. לא כל מה שנכתב ונדפס באירופא הוא מכבא ה"אירופיות", שאנו הפצים להכירה. אנו שואפים להכניס למחצתנו רק את תמצית העבודה הרוחנית באירופא, את מחשבותיה היותר עמוקות והיותר כוללות.

ובעלי "אהיאסף" כופרים בעקרה של ה"אירופיות" הזאת, כלומר בזה, שיש צורך בכניסתה לספרותנו. הם אינם הפצים, שתחיה ספרותנו החדשה בריה מלאכותית לידת החקוי בלבד, אלא נובעת באמת ממקור חיינו ומכונת לצרכינו בהוה כתור אנשים מישראל" (בכרוז "אל מוקירי ספרותנו"). ובתור "אנשים מישראל" — תושב אהד"ה-עם — אין אנו מבקשים בספרותנו אירופיות, כי, שיערי ההשכלה נפתחו לפנינו ואין אנו נוקקים עוד לסרסרותה של הספרות העברית" (השלח, ה"א). עבודתנו הספרותית נוצרה רק בשביל צרכינו העצמיים, ללמדנו דעת את עולמנו הפנימי, לפי הדעת הזאת, אפשר איפוא לחלק את החיים הרוחניים של אדם פרטי או של אומה שלמה לשתי רשויות: לעולם פנימי וחיצוני. ושני העולמות האלה נבדלים זה מזה, כלומר: אפשר להבדיל בין האירופיות והפנימיות שלנו, להכיר במקום אחד את "העולם הפנימי" ובמקום אחר לגמרי את "העולם החיצוני" — ואין מלכות נוגעת בחברתה, ואמנם אהד"ה-העם איננו הראשון בקרבנו, האומר לברא הבדלה אירטבעית כזאת, לפני יותר ממאה שנים כתב ר"י נפתלי הירץ ווייזל: "ולשון הקדש ענין בפני עצמו ולשון אישכנו ענין בפני עצמו. זה לדברי קדש האמונה והתורה, וזה לדברי העולם ולחכמות הגמוסיות והטבעיות והלמודיות" (דברי שלום ואמת, היא פ' ז); ועד כמה מסוכנת הבדלה כזאת להתפתחות הרוח, נראה מזה, שיש בקרבנו היום מתפלספים וחושבי מחשבות המתחילים גם הם בשאלה: מה לנו ולספרי הכמה? ילמוד ישראל החכמה ממקורה בכל לשון שהוא שומעי, ומתוך כך הם באים לידי כפירה בעיקרה של תעודת הספרות בהוה, ושואלים: "וכי בשביל שעמיל ואלא יכתוב ראמאנען, מהויכנים כל סופרי עברית לכתוב גם הם ראמאנען?" (ד"ר דוד שפירא בקובץ "תלפיות" ע" 9). נמצא איפוא לפי, שכל אלה החכמות וה"רומנים" שבאירופא הם רק להם ולא לנו, ואנחנו טוב נעשה אם נשוב לשיבותינו ולבתי מדרשינו ונוסיף, לעקור הרים ולפנהם בסברא, כאשר עשינו מאז ומקדם בשעה שעולמנו הפנימי היה עולם בפני, מונבל מכל צדדיו, ואמנם השקפות כאלה וכיוצא בהן קרובות מאד לאותה ההבדלה שמבדיל אהד"ה-העם, בין עולמי-פנימי ועולמי-חיצוני בחיי הרוח.

אבל נגידה, שהבדלה כזאת אפשרית ודרושה לנו עתה; נגידה, שאין אנו יכולים ואין אנו רשאים עתה לפטר מזותינו הדלים לכמה צדדים. כ"א עלינו לשאוף בכל יכולתנו אך ורק להכרז עצמנו, להכרז, "עולמנו הפנימי". כי אמנם אמת היא, שאין אנו מכירים את עצמנו ואת עצמותנו הדיסטוריות; שבמשך הרבה מאות שנה הסכן הסכנו להסגר בדר בגדרים וחומות, להיות מת בארץ חי בשמים, ובחקיין להלום ולדבר בחלומות, ובמשך העת הארוכה הזאת עסקנו בספרים לשש ספרים ובפלפולים והקירות הרחוקים מההיים מרוק איין-סוף, ומעולם לא עלה על דעתנו להביא את מעשינו והיינו בחשבון, לתבואה על עצמנו, ולבקש וכלית לחיינו. אמת היא, שגם ספרותנו החרשה לא האירה לנו עד עתה את החשכה הזאת ולא גלתה לנו רק טפח קטן מעולמנו הפנימי, שהוא עורנו כספר החתום לפנינו, ואמת היא גם זאת, שחסרון זה הוא אסגנו היותר גדול, שהוא הוא טבת קטנותנו וחולשתנו ביחס למעשים צבוריים. כל זה אמת, וגם אנו משתתפים בכל כחנו בקול-הקריאה: האירו לנו את החשכה מעולמנו הפנימי, למען נדע מאין אנו באים ולאן אנו הולכים! — אבל טועים הם בעלי "אחיאסף", בחשבם להספיק את הצורך היסודי הזה ע"י תרגום הספרים, שבראה חכמת ישראל המערבית. מה שאנו הפצים וצריכים עתה היא ההיפך לגמרי ממה שבקשה "החכמת-ישראל". הלא אחר-העם בעצמו גלה את דעתו זה כמה, ש"חכמת ישראל שלגו קבועה בראשה ורובה במהושכי הגלות, בחורבות הגשו" (על פרשת דרכים, ע' XI), שאינה "אלא חקירות ודקדוקים על דבר פרישים ונקדנים ופיוטים בלים, שאם לא נבראו לא היה העולם חסר כלום" (שם, ע' 181), ולאחרונה, שהשקפת רוב העוסקים בחכמת ישראל היא, שהחקירה בתולדות היהודים והיהדות היא מטרה ראשית לעצמה, שאנו חייבים להשתדל בהרחבתה והשלמתה וכו' בלי שום יחס לשאלת קיום היהדות" (שם, ע' 263). את כל זאת יודע אחר-העם, ובכל זאת אינו לו לקוות, שתהי' לאל ידנו להוציא ספרים מקוריים, אשר יוכלו להתחרות עם ספרי החכמים והסופרים המערביים במקצועות אלה, והוא מגיד מראשו, כי רוב הספרים שיצאו על ידנו יהיו מתורגמים מלשונות אחרות (בכורז, אל מוקיני ספרותנו), אבל הלא אנו אין אנו הפצים כלל להתחרות עם חכמת ישראל במערב, יוסיפו הם לגלות נסתרות בביבליותיקות ולהוציא כתי מוגהים ומדויקים מאד, יפרסמו הם חקירות מובהרות שבמובהרות ע"ד פשטנים ונקדנים — והמקום ישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם. אבל מה שאנו הפצים הוא ענין אחר לגמרי, אשר לא נמצאנו בספרי החכמה המערבית שאנו מתרגמים עתה, הם מבקשים סקמים בודדים, ואנחנו מבקשים את הכחות היסודיים הפועלים בהתפתחותנו הלאומית; הם הפצים בלמוד חורה לשמה, ואנחנו הפצים בהלכה למעשה; הם יכולים כל כן להסתפק בקליפה ולנו דרוש רק התוך.

וכאן שואל אחר-העם: "אתם רוצים! אתם צריכים! — אבל היכולים אתם?"

(השלה" חוב' ג', מאמר "צורך ויכולת").
ואנו הצעירים, הנכנסים עתה להיכל הספרות, אנו עונים לו בקול-הירם: כן, יכולים אנו, מאמינים אנו ביכולתנו וכחננו בשעה שהבדיל אחר-העם בין צורך ויכולת, שכת פקט מפורש בתולדות האמונות והדעות, שהיכולת לעולם אינה קטנה מהצורך. הכשרון הלאומי והיכולת הספרותית הולכים ומתפתחים במדה שזה עם הצרכים הרוחניים של האומה ועם המטרה, שהיא מציבה לעצמה, בשעה שהמטרה הראשית קטנה, אז פועלים רק הכחות הקמנים שבאומה ושביחידים, כי לגדולים אין צורך ואין מקום, בשעות

כאלה, היכולת האמתית מסתתרת במדור התחתון שבנפש, והכשרונות הנשגבים, שגזר להם המקום, באים לאט לאט לידי אטרופיה מחסרון עבודה והיים. אבל בשעה שצרכי האומה הולכים ומתרבים והמטרה הראשית תתגדל ותתרחב, אז מתעוררים ומתרגשים גם אותם הכחות הנשגבים והגדולים באומה כמו מאליהם, אם הצורך הרחני טבעי הוא באמת או אי אפשר להיכולת, המצומצמה להגבילה, כ"א אדרבה, הוא הצורך, מעורר את היכולת והוא מרחיבה ומגדילה במדה הדרושה.

זאת היא אמונתנו היסודית, הממלאה את לבנו בשעה שאנו באים להקדיש נחותנו לעבודה הספרותית.
וגם בזה אנו מאמינים: שלא ע"י הליכה אטית, משלב לשלב וממדרגה למדרגה, נגיע למטרה, שאנו שואפים אליה, כל המעשים הגדולים בהתפתחות הרוח האנושי לא נעשו ע"י הליכה מתונה כזאת, כ"א ע"י מהפכות רוחניות, שהרסו עולם מלא ברגע אחד. אמתיות הרשות סללו לעצמן הדרך ברעם ורעש, ותמיד באו דרך קברים וחרכות, כך נולדו דתות חדשות ומחשבות חדשות, כך נולדו קולפורות חדשות.
וגם אנו צריכים למהפכה — למהפכה ברוח, הרבה מאד עלינו ללמוד מחדש, ועוד יוחר מזה עלינו לשכוח, אין אנו יכולים ללכת לאט, חולים אנו מאד ואנו צריכים לרפואה קרובה, בשעה שאיברים שלמים מלאים רקבון, לא די למשוך אותם יום יום, נחין להרחיקם בבת אחת, במקום שיש סכנה אי"א ללכת לאט.
אין אנו יכולים ואין אנו רשאים ללכת לאט, הרבה מאד צריכים אנו להרוס, ועולם שלם אנו צריכים לבנות: עולם חדש.

ד"ר מרדכי עהרנפרייז.